

Analiza nadgrobnih spomenika sa seoskog groblja u Robajama

Analizirana je serija od 99 nadgrobnih spomenika na seoskom groblju u Robajama, opština Mionica. Svi analizirani spomenici mogu se datovati u period od XVII do XX veka. Prema obliku mogu se podeliti na spomenike pravougaonog oblika, pravougaonog oblika sa trouglastim gornjim delom kao i pravougaonog oblika sa zaobljenim gornjim delom. Tragovi ornamenata su uočeni na gotovo svim spomenicima. Osnovni element svakog od njih je krst koji se javlja u nekoliko varijanti. Epitafi su, ukoliko ih ima, najčešće napisani reformisanom ćirilicom. Na osnovu celokupne analize može se zaključiti da na ovom mestu imamo kontinuitet sahranjivanja u trajanju od oko 400 godina, da od porodica koje su naseljavale Robaje srećemo Arsenijeviće, Dimitrijeviće, Dragojeviće, Gavriloviće, Iliće, Maksimoviće, Markoviće, Marinkoviće, Mariće, Matiće, Mijatoviće, Nikiće, Pe(j)iće, Petraševiće, Radovanoviće, Radivojeviće, Saviće i da je većina njih i dalje prisutna u selu.

Uvod

Selo Robaje nalazi se u zapadnoj Srbiji, na oko 15 km zapadno od Mionice i spada u sela razbijenog tipa. U samom selu na mestu Staro groblje ili Bobija (x 4718.805 y 4718.805, z 355 m) nalazi se nekropola čiji se horizont sahranjivanja, na osnovu nadgrobnih spomenika, može smestiti u okviru perioda od XVII veka do danas (slika 1).

Prvi pomeni Robaja datiraju iz 1721. godine i u njima postoje podaci da se najstariji deo naselja nalazio kod izvora reke Spasovine, odakle se selo širilo dalje. Područje naseljavanja tokom istorije se više puta menjalo usled čestih epidemija kuge na ovom

prostoru. Smatra se da je i sam naziv Robaja nastao usled simboličnog porobljavanja naroda kugom (Pavlović 1991: 459). Prvi popis stanovništva u selu izvršen je 1735. godine i prema ovim podacima selo je tada brojalo sedamnaest domova. Takođe, postoje harački teferi iz 1818. godine gde stoji da se u selu nalazi trideset i sedam kuća u kojima žive šezdeset i četiri porodice. Broj stanovnika je dalje rastao, tako da u popisu iz 1900. godine saznajemo da selo Robaje ima devedeset kuća u kojima živi petsto osamdeset i sedam ljudi. Imena pojedinih osoba koje se pominju u navedenim popisima uočena su na nadgrobnim spomenicima sa evidentiranog groblja u selu Robaje.

Istraživanje seoskog groblja u Robajama obuhvatalo je više etapa: rekognosciranje groblja, prikupljanje informacija i njihovo unošenje u posebne kartone, i analizu dobijenih podataka uz konsultovanje odgovarajuće literature. Prilikom istraživanja evidentirano je 99 spomenika. Prvenstveno su prikupljeni podaci koji se tiču oblika spomenika, kao i podaci o izgledu i položaju epitafa i ornamenata ukoliko su oni postojali na spomeniku. Zatim su, na osnovu hronologije, izdvojene starija i mlađa grupa spomenika, pri čemu je primećeno da je starija grupa koncentrisana na uzvišenju u zapadnom delu groblja. Posebna pažnja obraćena je na eventualno postojanje hronološke smene dominantnih tipova ornamenata.

Takođe, evidentirane su porodice sahranjene na groblju, a pored toga su pronađene informacije o tome da li one i dalje žive u selu. Svi prikupljeni podaci upoređivani su sa arheološkom ali i etnološkom literaturom vezanom za Robaje u datom periodu, a korišćene su usmeno dobijene informacije.

Ružica Slijepčević (1995) Zrenjanin, Stražilovska 88, učenica drugog razreda Karlovačke gimnazije,

Đurđa Stanojević (1995) Svilajnac, Moravska 35, učenica trećeg razreda gimnazije Srednje škole u Svilajncu

MENTOR:

Tamara Pavlović, student 3. godine arheologije, Filozofski fakultet, Beograd

Slika 1.
Groblje u Robajama
(Foto: S. Blagojević)

Figure 1.
Cemetery in Robaje
(Photo: S. Blagojević)

Rezultati

Na lokalitetu seoskog groblja u Robajama evidentirano je 99 nadgrobničkih spomenika koje smo razvrstali u dve grupe: na spomenike koji potiču iz XVII i XVIII veka i na one koji potiču iz XIX i XX veka. Datovanje spomenika iz prve grupe izvršeno je pretežno na osnovu njihovog oblika, ornamenata i položaja na groblju. Ono je nepouzdanost, jer na ovim spomenicima nema čitkih epitafa. Spomenici iz druge grupe datovani su na osnovu informacija sa epitafa uočenih na njima, a to su godina rođenja i smrti pokojnika kao i godina podizanja spomenika.

Grupi iz XVII i XVIII veka pripada ukupno 17 spomenika, koji se nalaze na zapadnom delu groblja. Spomenici su po obliku: pravougaoni (10), trapezoidni (3), pravougaoni sa trouglastim gornjim delom (2), trouglasti (1) i u obliku krsta (1). Postoje dva dislocirana spomenika, dok je 15 in situ. Svi spomenici su očuvani i izrađeni od krečnjaka.

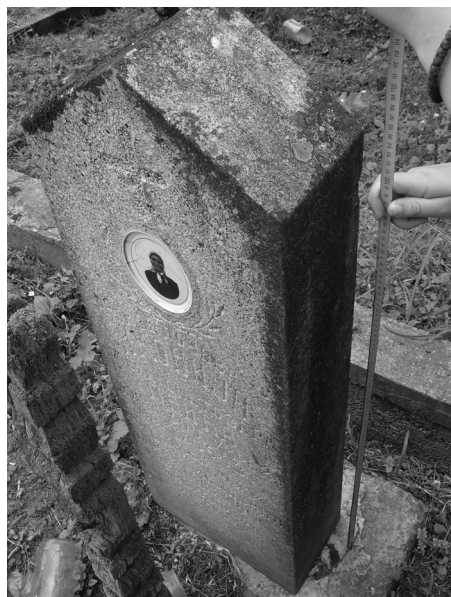
Ornamenti koji su uočeni kod ove grupe spomenika većinom su neočuvani. Oni se mogu podeliti u tri tipa: ornamenti koji se nalaze sa prednje strane spomenika (10), ornamenti koji se nalaze sa bočnih strana spomenika (2), i ornamenti koji se nalaze sa sve četiri strane spomenika (1). Najčešći ornament jeste kombinacija više krstova čije su sve strane jednake, kombinacije krstova čiji je donji krak duži od ostalih ili upisani krstovi. Takođe su konstatovani i zasebni krstovi ovih oblika. Pored karakterističnih motiva javljaju se i specifični motivi, i to motiv pre-

slice na levoj bočnoj strani spomenika, dok se na drugom spomeniku javlja motiv štapa koji se nalazi sa desne bočne strane. Ni na jednom spomeniku ne postoje tragovi bojenja. Samo dva spomenika na sebi sadrže tragove epitafa od kojih su oba čitka i natpisana su reformisanom ćirilicom.

Slika 2. Pravougaoni spomenik sa zaobljenim gornjim delom (Foto: S. Blagojević)

Figure 2. Monument in the form of a rectangle with the upper part curved (Photo: S. Blagojević)

Slika 3. Pravougaoni spomenik sa trouglastim gornjim delom (Foto: S. Blagojević)

Figure 3. Monument in the form of a rectangle with triangular upper part (Foto: S. Blagojević)

Slika 4. Spomenik u obliku krsta (Foto: T. Pavlović)

Figure 4. Monument in the form of a cross (Photo: T. Pavlović)

Kod spomenika iz druge grupe, koji datiraju iz XIX i XX veka, uočeno je da je prvobitno najzastupljeniji bio pravougaoni oblik sa zaobljenim gornjim delom (slika 2). Ovaj oblik je zastupljen od četrdesetih godina XIX veka do kraja prve decenije XX veka, nakon čega se od kraja prve decenije XX veka postepeno zamenjuje pravougaonim spomenicima sa trouglastim vrhom (slika 3). Pored toga, u ovom periodu javlja se i nekoliko pravougaonih spomenika. Ovu smenu oblika spomenika povezuje sa smenom dominantnih vidova dekoracija na ornamentima. Tako osnovni element krsta u dva različita perioda prate dva različita tipa dekoracija. Prvi tip, zastupljen u ranijem periodu, sastoji se iz ponovljenog, upisanog ili zrakastog krsta iznad koga je polukružni luk sa trouglastim zracima koji se završava dvema simetričnim volutama (slika 5).

Slika 5. Ornament na pravougaonom spomeniku sa zaobljenim gornjim delom (Foto: S. Blagojević)

Figure 5. Ornament on the monument in the shape of a rectangle with the upper part curved (Photo: S. Blagojević)

Drugi tip, koji ga postepeno zamenjuje od kraja prve decenije XX veka, sastoji se iz grčkog (*crux immissa*), latinskog (*crux commissa*) i upisanog krsta. Ispod krsta je floralni element u vidu polukružnog venca koji obrazuju dve grančice (slika 6). Kako su ornamenti sa floralnim elementima karakteristični za spomenike iz XX veka, zanimljiv je izuzetak takvog spomenika podignutog 1842. godine. Na jednom od spomenika iz perioda XIX i

Slika 6. Ornament na pravougaonom spomeniku sa trouglastim gornjim delom (Foto: S. Blagojević)

Figure 6. Ornament on the monument in the form of a rectangle with the triangular upper part (Photo: S. Blagojević)

XX veka takođe se javlja ornamentalni motiv jedinstven na groblju. U pitanju je motiv pastirskog štapa, gotovo identičan onom na spomeniku iz perioda XVII i XVIII veka. Tek kod nekolicine ornamenata uočavamo tragove bojenja i to crnom bojom. Gotovo svi spomenici imaju tragove epitafa koji se nalazi na njihovoj prednjoj strani, ispod ornamenta. Epitafi su većinom čitki, dok svaki epitaf sadrži informaciju o imenu i prezimenu pokojnika, godini ili datumu njegove smrti, imenu osobe koja je podigla spomenik, kao i podatak o njenom srodstvu sa pokojnikom. Epitafi nemaju tragove bojenja i napisani su na srpskom jeziku, reformisanom ćirilicom. Izuzetak su dva spomenika iz XVII i XVIII veka napisana nereformisanom ćirilicom, kao i dva spomenika iz XIX i XX veka koji su napisani na crkvenoslovenskom, pri čemu se jedan od njih datuje u 1852. godinu.

Diskusija

Rezultati istraživanja predstavljaju podatke koji se odnose na oblike nadgrobničkih spomenika, epitafa i ornamente koji se javljaju na njima. Njihovim upoređivanjem sa podacima iz literature stvorena je osnova za postavljanje određenih istraživačkih pitanja, kao što je pitanje hronologije, forme i smene formi spomenika, pojava spomenika specifičnog oblika, tipovi i smena tipova kao i simbolika ornamenata, kao i pitanje zašto se određene porodice pominju u

literaturi ali ne i na epitaforma sa evidentiranih spomenika i obratno.

Jedno od najbitnijih pitanja ovog istraživanja je pitanje hronologije za starije spomenike pošto na njima ne postoje jasni pisani podaci o tome. Pretpostavlja se da oni datiraju iz perioda XVII i XVIII veka. Ovi spomenici spadaju u tanke, pločaste usadnike što delom ukazuje na to da nisu stariji od XVI stoleća, odnosno da su karakterističniji za novije doba, posebno za severozapadnu Srbiju (pre svega XVI i XVII veka). Ako bi neki spomenici eventualno mogli da pripadaju periodu XVI veka, to su amorfni spomenik bez ukrasa i spomenik koji na sebi ima motiv štapa (usmena informacija E. Zečević).

Ipak, postoji mogućnost da ti spomenici potiču iz ranijeg perioda, zato što se takvi oblici i motivi ne pojavljuju na spomenicima iz modernog doba. U tom slučaju može se postaviti pitanje zašto se nalaze baš na ovom mestu, jer ne postoje pisani podaci koji nam ukazuju na postojanje sela Robaje pre datog perioda. Kada je u pitanju hronologija i formiranje seoske nekropole, bitno je istaći da se spomenici iz XVII i XVIII veka grupisani na uzvišici seoskog groblja, dok se mlađi spomenici iz perioda XIX i XX veka šire od ovog mesta ka putu, što može ukazivati na smer širenja groblja.

Među spomenicima iz XVII i XVIII veka najzastupljeniji oblik spomenika je pravougaoni, mada se u manjem broju javljaju i pravougaoni spomenik sa trouglastim gornjim delom, spomenik oblika trapeza, trougla i krsta. Spomenik oblika krsta koji pripada ovoj grupi ima specifičan oblik na čitavom groblju, a takođe se ne pojavljuje ni na jednom od okolnih seoskih grobalja (slika 4). Stoga možemo pretpostaviti da spomenik potiče iz nekog drugog perioda ili je spomenik izradio drugi majstor. Usled nedostatka epitafa nismo u mogućnosti da utvrdimo kome pripada ovaj nadgrobni spomenik.

Osnovni motiv na svim ornamentima je krst, hrišćanski simbol i simbol raspeća, koji se javlja u više različitih varijanti. Na spomenicima iz XVII i XVIII veka najčešće se javljaju kombinacije krstova čije su sve strane jednake, kombinacije krstova čiji je donji krak duži od ostalih ili upisani krstovi. Pored karakterističnih motiva, postoje i dva motiva koji su jedinstveni na celom groblju – predstava štapa (slika 7) i predstava preslice (slika 8). Motiv štapa pre bi mogao da ukazuje na delatnost (čobanin ili čobanica, sveštenik), ili položaj pokojnika

u društvu (knez ili druga titula) (Dudić 1995: 109), nego na starost (osoba starog doba). Naime, pored ovog spomenika, nalazi se spomenik sa istim ornamentom, koji potiče iz perioda XIX i XX veka. Ova činjenica nam može ukazati na to da su sahranjene osobe pripadale istoj porodici, što bi u ovom slučaju bila porodica Marković, ili da su se bavili istom delatnošću. Motiv preslice može da ukazuje na to da je osoba kojoj je podignut taj spomenik bila ženskog pola.

Slika 7. Specifični ornament sa predstavom preslice (Foto: V. Pecikoza)

Figure 7. Specific ornament which presents a distaff (Photo: V. Pecikoza)

Grupa spomenika iz XIX i XX veka sadrži čitke epitafe zahvaljujući kojima su prikupljeni podaci za demografski presek sela Robaje. On se pretežno odnosi na starosnu i polnu strukturu stanovništva. Tako je utvrđeno da je od evidentiranih osoba na seoskom groblju sahranjeno šestoro dece, 13 adolescenata, 26 osoba srednjeg doba i 20 osoba starog doba, od kojih je 56 osoba muškog, a 25 osoba ženskog pola. Prosečan životni vek evidentiranih osoba iznosio je 44 godine. Takođe uočavamo da je od svih evidentiranih osoba na groblju najduži životni vek imao Milija, čije

Slika 8. Specifičan ornament sa predstavom pastirskog štapa (Foto: V. Pecikoza)

Figure 8. Specific ornament which presents a shepherd's cane (Photo: V. Pecikoza)

prezime nije poznato, koji je živio 106 godina, a najkraći Ljubinka Gavrilović koja je živela svega 16 meseci. Na epitaforma sa nadgrobnih spomenika pominju se članovi 18 različitih porodica, a to su porodice Arsenijević, Dimitrijević, Dragojević, Gavrilović, Ilić, Jakovljević, Maksimović, Marinković, Marković, Marić, Matić, Mijatović, Nikić, Pejić, Petrašević, Radivojević, Radovanović i Savić. Najbrojniji su pripadnici porodice Gavrilović, pošto je na groblju evidentirano 16 članova ove porodice.

Najstarijim porodicama u selu pripadaju najstariji spomenici. Naime, konstatovali smo da su to porodice Gavrilović, Marinković, Dragojević i Marković (Pavlović 1991: 1004). Izuzetak je porodica Žužić (Žugić) čije se prezime ne pojavljuje ni na jednom spomeniku. Pored navedenih, na epitaforma, kao i u literaturi, pominju se sledeće porodice: Pe(j)ić, Nikić, Maksimović, Radivojević, Ilić, Mijatović, Dimitrijević, Petrašević, Arsenijević, Radovanović, Savić, Matić i Marić. Kako saznajemo od meštana sela Robaje, većina ovih porodica trenutno ima potomke u selu Robaje, osim porodica Dimitrijević, Arsenijević, Radovanović i Matić. Zbog toga

se može pretpostaviti da su se ove porodice odselile ili da nemaju žive potomke. Tako porodica Radovanić više ne živi u Robajama, već u selu Paune (R. Milošević, usmena informacija). Isto tako postoje porodice koje se pominju u literaturi, ali čija prezimena nisu pronađena na evidentiranim epitafima. Takve su na primer: Stepančevići, Bojinovići, Miovići, Zekići, Tešići, Živkovići, Đorđevići i Jankovići. Stoga možemo pretpostaviti da su njihovi spomenici uništeni vremenom ili da su porodice sahranjene na nekom drugom mestu. Saznali smo da u selu postoji još jedno groblje na čijim spomenicima se pominju pripadnici navedenih porodica (*ibid.*). Izuzetak su Stepančevići, koji se pominju u literaturi uz podatak da je čitava jedna oblast u selu bila nazvana po njima, ali na čije nadgrobne spomenike nismo naišli.

Kroz razgovor sa jednim meštanimom saznali smo da se ova porodica doselila u Robaje iz Hercegovine i da se ubrzo po dolasku podelila u dve nove porodice, Pavloviće i Bogdanoviće. Osnivači ovih porodica su braća Pavle i Bogdan, potomci Stepančevića. Pavlovići su se naselili u Robajama, što potvrđuje i činjenica da smo našli veliki broj njihovih spomenika na groblju na koje su nam ukazali meštani, dok su se Bogdanovići nastanili u selu Vrtiglave.

Sa druge strane, uočili smo da postoji porodica koja se pominje na nadgrobnim spomenicima, ali ne i u literaturi. U pitanju je porodica Jakovljević, čijih je petoro pripadnika registrovano na dva spomenika. Pored toga, saznali smo da su potomci porodice Dragojević i dalje vlasnici seoske kafane koju je 1856. godine osnovao Milan Dragojević, inače i poslanik u Beogradu, koji se pominje na jednom od epitafa na evidentiranom groblju. Vlasnik kafane Dragojević u Robajama trenutno je Milan Milovanović, suprug Mirjane Dragojević, direktnog potomka osnivača lokala. Iako tokom evidentiranja nadgrobnih spomenika nismo naišli na spomenik koji pripada Milanu Dragojeviću, evidentirali smo druge pripadnike ove porodice, uključujući njegovog sinovca Panteliju. Za njega saznajemo da je bio kmet u selu Robaje, a pored njega su na groblju sahranjene njegova kćerka kao i supruga Mara, dok se na jednom od spomenika pominje i njegov sin Milan. Što se tiče porodice Dragojević, na groblju je evidentirano 7 spomenika na kojima se nalazi prezime ove porodice, od kojih četiri pripadaju ženskim, a tri muškim individuama. Na osnovu epitafa saznajemo da su evidentirani pripadnici

ove porodice na groblju sahranjivani u periodu od 1895. do 1922. godine.

Analizom epitafa saznajemo da su jedanaestoro preminulih ljudi bili savremenici Prvog i Drugog srpskog ustanka, iako ni za jednog od njih ne postoji i podatak da je učestvovao u ustanku. Radi se o 7 muškaraca i 4 žene rođenih između 1777. i 1812. godine. Na osnovu podataka sa epitafa saznajemo da nijedna od ovih osoba nije poginula ni u jednom ustanku pošto se godine smrti kreću od 1842. do 1892. godine. Pored toga, neke od evidentiranih osoba bile su savremenici i učesnici Prvog svetskog rata, kao što su Todor Savić i Živorad Marković koji su služili u vojsci.

Zaključak

Starije spomenike na seoskom groblju u Robajama nije bilo moguće tačno datovati iako postoje pretpostavke da oni potiču iz XVII i XVIII veka. Sa druge strane, na osnovu analize epitafa sa nadgrobnih spomenika iz XIX i XX veka utvrđeno je da se javlja kontinuitet u sahranjivanju u tom periodu. Pored toga, na osnovu prostornog rasporeda spomenika određeno je u kom se pravcu širilo groblje, pošto je starija grupa spomenika bila koncentrisana u njegovom središnjem delu. Što se tiče formi spomenika, kod starije grupe uočili smo jedan dominantni i nekoliko manje zastupljenih oblika, dok ostaje otvoreno pitanje jednog spomenika oblika krsta koji je specifičan za čitavo groblje pa i sva groblja u njenoj bližjoj okolini, kao i pitanje njegovog datovanja.

Posmatranjem mlađe grupe spomenika uočena je pravilna smena dva najkarakterističnija oblika ovih spomenika. Takođe, zaključeno je da je svaki od ovih oblika povezan sa jednim od dva dominantna tipa dekoracije na ornamentima, pa se stoga i hronološka smena oblika spomenika odvija paralelno sa smenom pomenutih tipova dekoracija.

Što se tiče ornamenata uopšte, primećeno je da je osnovni i obavezni element svakog od njih krst koji se i kod starije i kod mlađe grupe spomenika javlja u više varijanti.

Mnoge informacije korišćene u radu pružili su nam epitafi uočeni na nadgrobnim spomenicima, a one se pre svega odnose na demografske odlike sela Robaje u XIX i početkom XX veka. Analizom epitafa saznali smo imena porodica koja su u to vreme naseljavala selo, a u razgovoru sa meštanima

dobijene su informacije o tome da većina njih i dalje nastanjuje selo. Postavilo se pitanje nepostojanja određenih prezimena pronađenih u literaturi na evidenciranim spomenicima. Takođe u razgovoru sa meštanim, saznali smo da su ove porodice sahranjene na drugom groblju koje postoji u selu Robaje.

Zahvalnost. Ovom prilikom zahvalile bismo se dr Emini Zečević iz Narodnog muzeja u Beogradu za davanje stručnih saveta i smernica koji su omogućili izradu ovog rada. Takođe zahvalnost dugujemo Radisavu Miloševiću, profesoru srpskog jezika i književnosti, kao i meštanim sela Robaje, Bogoljubu Pavloviću na pruženim informacijama koje su se odnosile na porodice u Robajama. Pored toga, zahvalile bismo se Milanu Milovanoviću, vlasniku kafane Dragojević, a takođe i Marini Mihailović, radnici u ovom lokalnu, za pružene informacije o porodici Dragojević.

Literatura

Dudić N. 1995. *Stara groblja i nadgrobni belezi u Srbiji*. Beograd: Prosveta

Pavlović Lj. 1991. *Kolubara i Podgorina*. Valjevo: Napred

Ružica Slijepčević and Đurda Stanojević

Analysis of Tombstones from the Cemetery in the Village Robaje

In this paper the processing of tombstones from the cemetery in the village Robaje located at 15 km of Mionica is performed. The processed series numbered 99 monuments dated from the seventeenth century to the nineteenth century. The oldest monument on which the year of death was readable is from the year 1840. We divided the monuments into two groups. The first one includes the monuments dated from the seventeenth to the eighteenth century, and the second group includes the ones from the nineteenth to the twentieth century. The monuments from the first group are most often in a form of rectangle, while the monuments from the second group are most often in the form of a rectangle with upper part curved, or in the form of a rectangle with a triangular upper part. There is also a monument from the first group that has a specific shape in the form of a cross.

The same for all the monuments is that ornamental motives are recorded at the top of the monument, on the front side, and the main theme is a cross with numerous variants. Ornamental motives on monuments dated from nineteenth to twentieth century are divided into groups according to their chronology. Trails of the epitaph are also located on the front. They contain information about the deceased, his name, year of birth and death, and the name and surname year of birth and death, and the name and surname of the person raising the monument.

According to the epitaph analysis, monuments are dedicated to the deceased who were part of the first families who settled in this region: Arsenijević, Dimitrijević, Dragojević, Gavrilović, Ilić, Jakovljević, Maksimović, Marinković, Marković, Marić, Matić, Mijatović, Nikić, Pejić, Petrašević, Radićević, Radovanović, Savić.